

УДК 821.111.0Конрад:[130.2+316.7+316.6]

Ткачук О. П.

МУЛЬТИКУЛЬТУРНИСТЬ КОНРАДА-ЕМІГРАНТА

Анотація. Стаття присвячена проблемі мультикультурності Джозефа Конрада, англійського письменника і світового класика ХХ століття, який, внаслідок збереження своєї польської національно-культурної ідентичності, і, як не парадоксально, завдяки абстрагуванню від тої ж ідентичності в своїй художній свідомості, зміг впливати на інтелектуальну, художню, мистецьку атмосферу в сучасній йому Англії. У такий спосіб польська ідентичність залишилась на задньому плані, стала фоном, тлом, бекграундом для художньої творчості, і, водночас, звертання до загальнолюдських цінностей і критеріїв стало запорукою успішної акультурації митця в англійському суспільстві в її одній з найефективніших стратегій – стратегії інтеграції, коли відбувалося набуття іншої національно-культурної ідентичності, у випадку Конрада, англійської, – при збереженні своєї рідної, польської.

Ключові слова: еміграція, мультикультурність, національно-культурна ідентичність, акультурація, інтеграція.

Інформація про автора: Ткачук Олена Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник Міжнародної школи україністики НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Електронна адреса: helenatkachukzhukowska@gmail.com

Tkachuk O.

MULTICULTURALISM BY CONRAD-EMIGRANT

Abstract. The article is devoted to the problem of the multiculturalism by Joseph Conrad, the English writer and the world classic of the 20th century, who, due to the preservation of his Polish national-cultural identity, and by estrangement from this identity in his artistic consciousness, was able to influence the intellectual and artistic atmosphere in England of his times. In this way, the Polish identity became a background for Conrad's artistic creativity, and at the same time, universal values and criteria were the key to the successful acculturation in English society in its one of the most effective strategies – the integration strategy. In this case Conrad acquired another national-cultural identity, English, – while retaining his native, Polish. Undoubtedly, one of the most important issues touched by almost all researchers is his arrival in English literature, a Pole in origin, who only arrived in England in the twenty-first year, actually emigrating, and for a very short time becoming a venerable writer. It should be noted that, taking into account the peculiarities of English mentality, the task was rather uneasy. All this undoubtedly led to the development of a variety of approaches to understanding the creative personality and rich heritage of Joseph Conrad. Foreign literary and critical academic circles, which introduced the concept of «new English literature» (meaning the post-colonial period), do not take into account such figures of the English literary process as Joseph Conrad, whose work falls out of its chronological framework, and indicates that multicultural literature appeared on the approaches to the twentieth century. However, only nowadays it was possible that such an approach was based on the principles of multiculturalism, that is, the phenomenon justified in the 90s of the XX century, although, as the majority of scholars testify, it existed for a long time in cultural studies, literary criticism, art history and philosophy. We have chosen this approach. The research is devoted to the study of the problems of national-cultural identity by Joseph Conrad, as well as the mechanism of his acculturation in the conditions of emigration.

Key words: emigration, multiculturalism, national-cultural identity, acculturation, integration.

Information about author: Tkachuk Olena, PhD, Associate Professor International School of Ukrainian Studies of National Academy of Sciences of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

E-mail: helenatkachukzhukowska@gmail.com

Tkaczuk O.

WIELOKULTUROWOŚĆ KONRADA-EMIGRANTA

Streszczenie. Artykuł poświęcono problemom wielokulturowości Józefa Konrada, pisarza angielskiego i klasyka XX wieku, który dzięki zachowaniu polskiej tożsamości narodowo-kulturowej i – mimo paradoksalności tej postawy – odizolowaniu się od niej w świadomości artystycznej potrafił wpłynąć na życie umysłowe, artystyczne ówczesnej Brytanii.

W taki sposób tożsamość polska pozostała w tle, stała się podłożem twórczości artystycznej; jednocześnie poświęcenie wartościom i kryteriom ogólnoludzkim stało się metodą na pomyslną akulturację artysty w brytyjskim społeczeństwie i jedną z najskuteczniejszych strategii – strategii integracji, czyli akceptacji innej tożsamości narodowo-kulturowej, w przypadku Konrada – brytyjskiej, z zachowaniem własnej, polskiej.

Słowa kluczowe: emigracja, wielokulturowość, tożsamość narodowo-kulturowa, akulturacja, integracja.

Nota o autorze: Tkaczuk Olena, doktor, asystent naukowy, Międzynarodowa Szkoła Ukrainistyki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, Kijowski Uniwersytet Narodowy im. Tarasa Szewczenki.

E-mail: helenatkachukzhukowska@gmail.com

На теперішній час конрадознавство є об'ємним, розгалуженим та обширним, представленим багатьма літературознавчими школами світу, в яких засвідчено багатогранність творчої натури письменника. Безперечно одним з найважливіших питань, якого торкаються ледве не всі дослідники, – це його прихід в англійську літературу, – поляка за походженням, який тільки на двадцять першому році приїхав в Англію, фактично емігрувавши, і за надзвичайно короткий час став маститим письменником, якого прихильно прийняла англійська інтелектуальна, художня та мистецька еліта. Необхідно зазначити, що, беручи до уваги особливості англійської ментальності, завдання це було досить непростим. Все це безперечно обумовило розробку різноманітних підходів до осмислення творчої постаті і багатой спадщини Джозефа Конрада. Проте лише у наш час можливим став такий підхід, що вибудований на засадах мультикультурності, тобто явища, обґрунтованого в 90-ті роки ХХ століття, хоча, як засвідчує більшість з науковців, воно існувало у культурознавстві, літературознавстві, мистецтвознавстві та філософії вже давно. Ми обрали саме цей підхід. Стаття присвячена дослідженню проблем національно-культурної ідентичності художньої спадщини Джозефа Конрада, а також механізму акультурації Джозефа Конрада в умовах еміграції.

До теперішнього часу дослідження мультикультуралізму є вельми популярним і нараховує солідну кількість наукових робіт. Узагальнення дослідницького досвіду в даному напрямку дозволило вченим на початку 2000-х р.р. обґрунтувати енциклопедичне визначення цього феномена, що стало загальноприйнятим: «Мультикультуралізм – поняття, що означає факт культурного різноманіття тієї чи іншої країни, обумовлений етнічною, мовною та релігійною неоднорідністю її населення; практику соціальної і політичної організації гуртожитку в умовах культурного різноманіття; ідеологію, спрямовану на заохочення культурного різно-

маніття» [4, с. 1383]. Дане визначення, як видно, охоплює три сфери – філософську, політичну та ідеологічну. До сьогоденного дня мультикультуралістський контекст значно розширився і включає культурологічний, філософсько-естетичний, філософсько-антропологічний, літературознавчий та інші аспекти.

Проте, нас цікавив не сам мультикультуралізм Конрада, а саме явище національно-культурної ідентичності в контексті мультикультуралізму, розробкою та вивченням концепції якого займалися Густав Морф, Джон Армстронг, Бенедикт Андерсон, Ерік Хобсбаум, Ентоні Сміт, Ернст Геллнер, Роджерс Брюейкер, Ева Томпсон, Рафал Копковський.

Поняття «культурної ідентичності» розкрило нові грані сенсу у новому культурному контексті і, традиційно характеризуючи самовідчуття людини всередині певної культури, трактується як самоототожнення індивіда з певною культурною спільністю, традицією, культурними цінностями, що відбиває взаємозв'язок індивіда з навколишнім світом. Культурна ідентичність формується як результат множинних культурних впливів, яким постійно піддається особистість. Практика мультикультуралізму дозволила усвідомити культурну та національну ідентичність особистості як сутність, що розвивається, не застигнувши в окостенінні жорсткого культурного канону, але схильну до рухливості та лабільності. Оскільки індивід включений в різноманітні культурні групи, стверджує С. Хантінгтон, він володіє множинними ідентичностями. Останні можуть бути «кровними», територіальними, економічними, політичними, соціальними та культурними і національними. Значимість перерахованих ідентичностей для індивіда або групи змінюється з ходом часу, від ситуації до ситуації, при тому, що ці ідентичності або доповнюють одна одну – або конфліктуєть одна з одною <...> Люди конструюють власні ідентичності, займаючись цим хто за бажанням, хто в разі потреби або з примусу [7, с. 51–52]. Культурна і національна

ідентичність, що вивчаються соціологією, психологією, філософією культури, визначаються сучасною науковою думкою як «активний пошук “чужого”, на тлі якого визначається “своє”» [3, с. 141]. Цей постійний пошук, пошук «чужого», що активізувався в епоху глобалізації, дозволив національній ідентичності «привласнювати» мультикультурні якості, продукуючи, тим самим, нові культурні відмінності, роблячи різноманіття культур яскравішим. Мінливість національної ідентичності в новій культурній ситуації виявило інтенцію до формування ідентичності мультикультурної, яка передбачає самоототожнення особистості з різними культурними спільнотами, національно-культурними цінностями і сутностями, морально-етичними і культурними традиціями, що представляють взаємопроникнення або накладання різних картин світу.

В аспекті нашого дослідження мультикультурність індивіда, Джозефа Конрада, визначається його здатністю сприйняття, привласнення і відчуття як власних інших культурно-естетичних кодів і смислів, ідентифікації себе з традиціями і цінностями інших культур (здатність набуття мультикультурної ідентичності) при збереженні власних культурних кодів і смислів. У цьому сенсі набуття мультикультурної ідентичності можна розглядати як процес збагачення власної культурної ментальності, в тому числі і за рахунок досвіду минулих епох. Так, Т. Денисова зазначала, що мультикультуралізм «можна визначити як стан культури у сучасному суспільстві, де в атмосфері легітимної рівності громадян вільно реалізуються культурні запити і традиції усіх груп та верств населення та окремих індивідів. Саме мультикультуралізм у демократичному суспільстві надає особистості власної неповторності, збагачуючі унікальним – у цій комунікативності – набутком минулого і водночас укорінюючі у глибокі історичні пласти через залученість до спадку “старої Батьківщини” <...> Зрозуміло, що необхідно брати до уваги і активізацію культури як такої у творчому процесі сучасності (в цьому випадку йдеться про культуру як про палімпсест)» [2, с. 217–218].

Одночасно розуміння мультикультурної літератури як явища виключно постколоніального, особливо в англійській літературі, зумовило осмислення її складного художнього різноманіття в термінах і поняттях постколоніальної теорії:

«Широке застосування при аналізі мультикультурної літератури отримали аналітичні терміни постколоніальної теорії, зокрема: 1) міжкультурний конфлікт; 2) відрив від коренів (переміщення); 3) синкретичність; 4) етнографічна деталь; 5) інтертекстуальність; 6) автентичність; 7) культурна гетерогенність; 8) лінгвістична варіативність» [6].

Ще більше питань викликає позиція зарубіжних (західних) літературно-критичних академічних кіл, які ввели в ужиток поняття «нова англійська література» (маючи на увазі постколоніальний період). Його зміст включає кілька складових, перше з яких визначає «нову англійську літературу» як «літературу письменників, громадян Великобританії, які є небританцями за походженням; адже вони в'їхали до Британії на зорі своєї юності і, отримавши чудову освіту в англійських університетах, стали прекрасно говорити і писати по-англійськи» [5, с. 94]. Але в цьому випадку не враховуються такі фігури англійського літературного процесу, як Джозеф Конрад, творчість якого підпадає під зазначену ухвалу, але випадає з його хронологічних рамок, бо свідчить про те, що мультикультурна література зароджувалася ще на підступах до ХХ століття.

Нам вдалося зібрати, дослідити і структурувати більше 1000 джерел наукової літератури, в результаті чого було визначено, узагальнено і виокремлено окремі напрями конрадознавства:

Одним з найпотужніших напрямів сучасного конрадознавства, в якому на першому плані виступають питання біографії, тобто залучається біографічний підхід, який розглядає буття людини, як цінність для суспільства є той, що вивчає питання чи форманти польської національно-культурної ідентичності письменника. Дослідники цього напрямку зосередились на осмисленні духовних, сімейних цінностей, романтично-патріотичних традицій, передусім польської культури, польської історичної спадщини, християнства в моделі католицизму, збережених Конрадом і трансформованих та пов'язаних з англійською культурною традицією. Серед дослідників такі як Чеслав Мілош, Віт Тарнавський, Здзіслав Найдер, Веслав Крайка, Стефан Заберовський, Йоланта Дудек, Адам Гіллон, Ів Ерво, Норман Шеррі та інші. Безперечно, надзвичайно цікавим для французьких, англійських, американських, польських дослідників був сприйняття Джозефом Конрадом англійської культурної, літературної, мистецької, інтелектуальної традицій. Найбільш характерним

моментом є те, що поляк за походженням Конрад, якого назвали на честь героя твору Міцкевича «Конрад Валленрод», присвятив лише один твір польським історичним подіям, всіляко чинячи спротив всім, хто намагався заохотити писати на польські теми. Проте, в глибинах своєї свідомості він зберігав польські духовні цінності, трансформуючі їх у такий спосіб, що тільки відірвавшись від національного і залучаючи загальнолюдські цінності, Конрад зміг успішно пройти акультурацію в англійському суспільстві в її одній з позитивних стратегій – стратегії інтеграції. У зв'язку з цим у Конрада польське шляхетство органічно модифікується, трансформується в англійське джентльменство, що вимальовується в досить цікавий напрямок сучасного конрадознавства. Безперечно, не можна не назвати гендерну спрямованість і колоніальні мотиви прози митця. Англійська критика особливо виділяє романтичний і неоромантичний фон його художньої спадщини. Єдине, що в критиків не прояснено, не висвітлено, це – що саме маніфестується в творчості Конрада, романтизм чи неоромантизм.

Ми прийшли до цього висновку, порівнюючи творчість Конрада з творчістю Етель Ліліан Войнич. Адже межа між романтизмом і неоромантизмом досить розмита і тому ми схильні у своєму дослідженні прийняти концепцію Леоніда Андреева, яка називається «довгі хвили культури», яка продовжує і об'єднує не тільки епохи, формації та часи, а також течії та напрями в мистецтві [1, с. 3–4].

Окремо необхідно виділити проблему української ідентичності Конрада, який виріс в родині польських патріотів, що надзвичайно

трепетно ставились до української культурної спадщини, залишаючись в парадигмі так званої «української школи» польського романтизму. Тому митець ставився до України як до своєї «малої батьківщини», своєю уявою моделюючи її образ в своїй мемуаристиці, епістолярній та художній спадщині. Аналізуючи створений ним власний міф України, можна говорити і про те, як Конрад розкриває і свою українську національно-культурну ідентичність.

А єдність усіх цих тенденцій та напрямів і створює мультикультуральну ідентичність Джозефа Конрада і є предметом вивчення сучасного конрадознавства.

Таким чином, можна свідчити, що Джозеф Конрад як англійський письменник і світовий класик ХХ століття, зміг впливати на інтелектуальну, художню, мистецьку атмосферу в сучасній йому Англії, безперечно, зберігши свою польську національно-культурну ідентичність, що є першою умовою, другою умовою, не менш важливою, було абстрагування від тої ж ідентичності в своїй художній свідомості. У цьому випадку польська ідентичність залишилась на задньому плані, стала фоном, тлом, бекграундом для художньої творчості, і, водночас звертання до загальнолюдських цінностей і критеріїв стало запорукою успішної акультурації митця в англійському суспільстві в її одній з найефективніших стратегій – стратегії інтеграції, коли відбувається набуття іншої національно-культурної ідентичності, в даному випадку, англійської, при збереженні своєї рідної, польської.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев Л. Г. «Длинные волны» культуры / Леонид Григорьевич Андреев // «На границах». Зарубежная литература от средневековья до современности : сб. работ / отв. ред. Л. Г. Андреев ; редкол.: Д. Л. Чавчанидзе, А. Л. Гринштейн, Н. Т. Пахсарьян, Н. А. Соловьева. – М. : ЭКОН, 2000. – 256 с.
2. Денисова Т. Про феномен мультикультуралізму / Тамара Денисова // Денисова Т. Про літературу США. Вибрані статті українського американіста часів Незалежності / Тамара Денисова. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. – С. 213–221.
3. Жангожа Р. Мультикультуралізм: pro et contra / Рустем Жангожа. – Київ : Ін-т всесвіт. історії НАН України, 2016. – 208 с.
4. Малахов В. С. Мультикультуралізм / Владимир Сергеевич Малахов // Культурология. Энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. и авт. проекта С. Я. Левит ; редкол.: Ж. М. Ару-

тюнова, В. Н. Басилов, И. С. Вдовина, В. Д. Губин, П. С. Гуревич. – М. : РОСПЭН, 2007. – Т. 1. – С. 1383.

5. Мурашковски С. Мультикультурность современной английской литературы / София Мурашковски // Знание. Понимание. Умение : науч. журн. Москов. гуманит. ун-та. – Проблемы филологии, культурологии и искусствоведения. – 2007. – № 2. – С. 91–96.

6. Толкачев С. П. Мультикультуралізм в постколониальном пространстве и кросс-культурная английская литература / Сергей Петрович Толкачев // Знание. Понимание. Умение. – 2013. – № 1. – Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2013/1/Tolkachev_Multiculturalism-Cross-cultural-Literature.

7. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / Семюэл Хантингтон ; пер. с англ. А. Башкирова. – М. : АСТ ; ООО «Транзит-книга», 2004. – 635 с. [Do obnovy Zakhodu]

REFERENCES

1. Andreev L.G. «Long waves» of culture [«Dlynnye volny» kul'tury] / Leonid Grigorievich Andreev // «On the borders». Foreign literature from the Middle Ages to the present / ed. by L. G. Andreev. – M. : ECON, 2000. – 256 p.
2. Denisova T. *On the phenomenon of multiculturalism* [Pro fenomen mul'tykul'turalizmu] / Tamara Denisova / Denisova T. On the US literature. Selected articles of the Ukrainian American during Independence / Tamara Denisova. – Kyiv : Publ. House «Kyiv-Mohyla Academy», 2014. – P. 213–221.
3. Zhanogzha R. *Multiculturalism: pro et contra* [Mul'tykul'turalizm: pro et contra] / Rustem Zhanogzha. – Kyiv : Institute of History of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2016. – 208 p.
4. Malakhov V. S. *Multiculturalism* [Mul'tykul'turalizm] / Vladimir Sergeevich Malakhov // Culturology. Encyclopedia : in 2 vol. / ed. by S. Ya. Levit. – M.: ROSSPEN, 2007. – Vol. 1. – P. 1383.
5. Murashkovsky S. *Multiculturalism of Modern English Literature* [Mul'tykul'turnist' suchasnoyi anhliys'koyi literatury] / Sofia Murashkovsky // Knowledge. Understanding. Skill : science journal of Moscow humanitarian university. – Problems of philology, culturology and art criticism. – 2007. – No. 2. – P. 91–96.
6. Tolkachev S.P. *Multiculturalism in the post-colonial space and cross-cultural English literature* [Mul'tykul'turalizm v postkolonial'nomu prostori ta kroskul'turnoyi anhliys'koyi literatury] / Sergey Petrovich Tolkachev // Knowledge. Understanding. Skill. – 2013. – № 1. – Access mode: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2013/1/Tolkachev_Multiculturalism-Cross-cultural-Literature.
7. Huntington C. *Who are we? Challenges of American National Identity* [Kto my? Vyzovy amerykans'koyi natsional'noyi identychnosti] / Samuel Huntington ; transl. from English by A. Bashkirova. – M. : ACT ; «Transitkniga», 2004. – 635 p.